

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ (ΓΡΑΠΤΗ) ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΤΕΝΟΥ, ΠΡΩΗΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ
ΤΗΣ UNESCO

Peace must be established on the basis of humanity's moral and intellectual solidarity

Εισαγωγή

«Η ίδρυση της Ουνέσκο αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Νοέμβριος 1945) «ήταν το γέννημα της συλλογικής απαίτησης να μην γνωρίσει ξανά η ανθρωπότητα τέτοια τραγωδία. Και επειδή ο πόλεμος ξεκινάει από τη σκέψη των ανθρώπων, από εκεί πρέπει να ξεκινήσει και η ειρήνη»

Έτσι, η Ιδρυτική Πράξη της Ουνέσκο στηρίζεται στη θεμελιώδη ιδέα ότι: «οι αιτίες των συγκρούσεων δεν είναι μόνο οικονομικές ή πολιτικές, αλλά έχουν αναφορές και στο πνευματικό και πολιτισμικό περιβάλλον που τις γέννησε ή τις εξέθρεψε».

Αυτό είναι το φιλοσοφικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκε η πεποίθηση και η εργασία μου στον πνευματικό βραχίονα των Ηνωμένων Εθνών που είναι η Ουνέσκο».

1. Ποια η θέση που κατείχατε στην UNESCO και ποιες οι αρμοδιότητές σας σε αυτήν;

Στη διάρκεια της πάνω από 20 χρόνια θητείας μου ήμουν υπεύθυνη για τη διαμόρφωση της Πολιτιστικής Πολιτικής και του Διαλόγου των Πολιτισμών σε διεθνές επίπεδο με στόχο την προσέγγιση των κοινωνιών και την καλύτερη κατανόηση των λαών. Για την επίτευξη ενός τόσο φιλόδοξου αλλά και δύσκολου στόχου, οι θεμελιωτές αυτού του ελπιδοφόρου Οργανισμού για την Παγκόσμια Ειρήνη θεώρησαν ότι θα έπρεπε να προαχθεί η καλύτερη και αμοιβαία γνωριμία των ανθρώπων, παρά τις τεράστιες διαφορές που τους χώριζαν (χρώμα, γλώσσα, θρησκεία, τρόποι ζωής κλπ) με τη βοήθεια του Πολιτισμού, της Εκπαίδευσης και των Επιστημών. (Βλ. πλήρη τίτλο της UNESCO: **United Nations Educational Scientific and Cultural Organization**)

Όπως προανέφερα στην εισαγωγή, η Ουνέσκο αποτελεί την « ήπια δύναμη » των Ηνωμένων Εθνών (*soft power*) που ιδρύθηκαν το 1945, αμέσως μετά τον ολέθριο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο με την υπόσχεση να μην επαναληφθεί ποτέ πια τέτοια βαρβαρότητα που στοίχησε αναρίθμητες ζωές και ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές στην (πολιτισμένη !) Ευρώπη. Όμως η ειρήνη δεν επιτυγχάνεται μόνο με πολιτικές και οικονομικές συμφωνίες (που προάγονται με εξαιρετική δυσκολία από τα Ηνωμένα Έθνη) αλλά επίσης (και ίσως κυρίως) χάρις στην μακροπρόθεσμη καλλιέργεια της πνευματικής και ηθικής αλληλεγγύης της ανθρωπότητας που αποκαλύπτει την αλληλεξάρτηση αλλά και την ευθραστότητά της (από φυσικές καταστροφές, λιμούς, ασθένειες, ανισότητα, αποκλεισμούς, φτώχεια, βία, θρησκευτικούς ή εθνικιστικούς φανατισμούς κλπ).

2. Ποιος ο ρόλος της UNESCO όσον αφορά τον πολιτισμό και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς;

Στο πλαίσιο αυτό ο πολιτισμός δεν περιλαμβάνει μόνο τις Τέχνες και τα Γράμματα, όπως λέμε επιγραμματικά, αλλά τόσο την ανθρώπινη μνήμη (που μόνο ο άνθρωπος έχει την ικανότητα να διασώσει) όσο και τα οράματά του για ένα πιο ελπιδοφόρο μέλλον που θα διασφαλίζει μια καλύτερη και αξιοπρεπέστερη ζωή στον καθένα, όπως και στις κοινωνίες που ζει. Κατά συνέπεια, η διάσωση της παγκόσμιας κληρονομιάς (πολιτιστικής και φυσικής), ως μέρος της οικουμενικής μνήμης, αποτελεί σημαντικότερη αποστολή της Ουνέσκο στην προσπάθειά της να διατηρήσει τα κνάρια της εποποιίας της ανθρωπότητας για τις νεώτερες γενιές, όποια και αν είναι η προέλευση της.

Για το λόγο αυτό, η UNESCO με την καθιέρωση της ιδέας της Παγκόσμιας Κληρονομιάς θέλησε να προστατεύσει και να αναδείξει μνημεία, ομάδες κτισμάτων και χώρους με ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική, επιστημονική, εθνολογική ή ανθρωπολογική αξία. Έτσι δημιουργήθηκε ένα είδος αυθολογίου, ο Κατάλογος της Παγκόσμιας κληρονομιάς που περιλαμβάνει πάνω από 1000 μνημεία και τοπία από ολόκληρο τον κόσμο όχι ως μαυωλεία που πρέπει να τιμάμε και να σεβόμαστε από εθνικό ή άλλο χρέος αλλά γιατί θεωρούνται ζώσες πηγές που εξακολουθούν να εκπέμπουν εξαιρετικά επίκαιρα μηνύματα και θα (βλ. σχετική ιστοσελίδα της Ουνέσκο για περισσότερα στοιχεία και τα 18 ελληνικά μνημεία που συγκαταλέγονται στον Κατάλογο της Παγκόσμιας κληρονομιάς στο Παράρτημα του παρόντος)

3. Ποια κριτήρια λαμβάνει υπόψη της η UNESCO για να ανακηρύξει ένα μνημείο ως παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς;

Τα κριτήρια εγγραφής στο διεθνή αυτό κατάλογο για κάθε μνημείο, τοπίο κλπ :

I. Είναι αντιπροσωπευτικό αριστούργημα δημιουργίας του ανθρώπου.

II. Είναι ενδεικτικό της ανθρώπινης δημιουργικής ευφυΐας.

III. Εμφανίζει μια μοναδική ή τουλάχιστον μια εξαιρετική μαρτυρία κάποιας πολιτισμικής παράδοσης ή ενός πολιτισμού που υπάρχει ή έχει εξαφανιστεί.

IV. Είναι εξαιρετικό παράδειγμα ενός τύπου οικοδομήματος ή αρχιτεκτονικής δομής ή τεχνικού συνόλου και καταγράφει έναν σημαντικό σταθμό στην ανθρώπινη ιστορία.

V. Είναι έξοχο παράδειγμα της ανθρώπινης παρέμβασης στη διαχείριση της γης, το οποίο μάλιστα αντιπροσωπεύει έναν πολιτισμό, ειδικά στην εποχή που είχε γίνει ευάλωτος και περνούσε σε αμετάκλητες αλλαγές.

VI. Συνδέεται άμεσα ή απτά με γεγονότα ή ζωντανές παραδόσεις, με ιδέες ή με πιστεύω, με καλλιτεχνικές ή λογοτεχνικές δημιουργίες που έχουν έκδηλη παγκόσμια σημασία.

Να σημειωθεί ότι το σημαντικότερο κριτήριο παραμένει η εξέχουσα οικουμενική αξία του μνημείου-τοπίου χωρίς το οποίο θα ήταν φτωχότερη η ανθρωπότητα.

4. Εκτός από τον παραπάνω τρόπο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, πώς αλλιώς προσπαθεί να τη διαφυλάξει;

Με την αγωγή και την εκπαίδευση, σχολική και εξωσχολική, υπενθυμίζοντας ότι χάρις στο ταξίδι των ανθρώπων, των ιδεών, της γνώσης και της τέχνης, η

ανθρωπότητα προοδεύει, γιατί μαθαίνει διαρκώς από τα λάθη αλλά και τα επιτεύγματα των άλλων πολιτισμών.

Να θυμάστε πως είναι αξιοπερίεργο ότι μόνο η ελληνική γλώσσα έχει δύο λέξεις για να περιγράψει αυτή την πολύπλοκη διαδικασία του « κληροδοτώ» και « κληρονομώ ».

5. Πώς νιώθατε, όταν δουλεύατε στην UNESCO;

Δεν ξέρω αν θα ακουστεί αφελές, αλλά είχα την ψευδαισθηση ότι έβαζα ένα σημαντικό λιθαράκι στη μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη οικοδόμηση μέτρων αμοιβαίας κατανόησης των λαών προσβλέποντας στην οικουμενική ειρήνη. Η θεσμική μου θέση όχι μόνο δημιουργούσε αλλά και έτρεφε τις ελπίδες χιλιάδων εκπαιδευτικών, καλλιτεχνών, επιστημόνων, νέων ανθρώπων, καταπιεσμένων γυναικών, μειονοτήτων, φωτισμένων πολιτικών, ότι ο κόσμος όλος όχι μόνο αξίζει ένα πιο αξιοπρεπές μέλλον αλλά και ότι αυτό είναι δυνατόν να επιτευχθεί.

6. Η ελληνική καταγωγή σας κατά πόσο επηρέασε τη δουλειά σας;

Με διαπερνούσε η ιδέα του Γκράμσι ότι πρέπει να είμαι απαισιόδοξη λόγω εξυπνάδας -γιατί είναι θλιβερή η εικόνα του κόσμου σε σχέση με αυτήν που θα μπορούσε να ήταν- αλλά κυρίως αισιόδοξη χάρις στη θέλησή μας για αλλαγή και πρόοδο. Φυσικά η ελληνική μου καταγωγή με βοήθησε εξαιρετικά, όχι για κάποιους μεταφυσικούς λόγους, αλλά γιατί είτε ηθελήμενα είτε αθέλητα κολυμπούσα σε έναν πολιτισμικό ωκεανό που έμαθα να παρατηρώ χάρις στις φιλοσοφικές μου σπουδές και να χαίρομαι, κυρίως με πολύ απλά αλλά αληθινά πράγματα, χάρις στις τοπικές ρίζες στο χωριό μου αλλά περισσότερο στο ευρύτερο βοιωτικό τοπίο που το βρίσκω συναρπαστικό, γιατί ακόμη και σήμερα συνεχίζει να απασχολεί τη διεθνή διανόηση και έρευνα. Πολλές φορές χρησιμοποίησα ελληνικούς όρους για να περιγράψω σύνθετες καταστάσεις και μάλιστα τους επέβαλα.

7. Είναι αλήθεια ότι συνεργαστήκατε με τη Μελίνα Μερκούρη στον αγώνα για την επιστροφή των μαρμάρων του Παρθενώνα στη χώρα μας;

Ναι, συνεργάστηκα με την αλησμόνητη Μελίνα σε τέτοιο βαθμό που ο τότε Γενικός Διευθυντής της Ουνέσκο, ο ισπανός κύριος Μαγιόρ, όταν εκείνη έφυγε από κοντά μας το 1995, μου ζήτησε να συντάξω το Καταστατικό ενός βραβείου που φέρνει το όνομα της Μελίνας, με στόχο την ορθή διατήρηση και διαχείριση του πολιτισμικού τοπίου, έννοια που είναι ευρύτερη του αρχαιολογικού μνημείου ή τόπου, εφόσον αγκαλιάζει και τον περιβάλλοντα χώρο με την πλειάδα των παραδόσεων, της τέχνης και της λογοτεχνίας, για να περιοριστώ στα βασικά. Παράλληλα μου ζήτησε να γράψω κι ένα βιβλίο γύρω από τη σχέση της Μελίνας με το διεθνή μας Οργανισμό. Είναι δυστυχώς εξαντλημένο, όμως έχω σώσει ένα αντίτυπο και ίσως κάποτε καταφέρουμε να το σκανάρουμε. Είναι δίγλωσσο, αγγλικά και γαλλικά και του έδωσα ως τίτλο την τελευταία φράση του πρώτου λόγου της Μελίνας ως Υπουργού Πολιτισμού στην πρώτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη της Ουνέσκο για την Πολιτιστική Πολιτική στο Μεξικό (1982), όπου για πρώτη φορά

έθεσε στη διεθνή ατζέντα το θέμα της επιστροφής των μαρμάρων του Παρθενώνα και είπε ΣΤΟΙΧΗΜΑ ΜΟΥ Η ΕΛΠΙΔΑ (για την επιστροφή τους). Το κύριο επιχείρημα στη διεκδίκηση αυτή ήταν ότι τα κλεμμένα μάρμαρα του Παρθενώνα αποτελούν μέλη ενός ζωντανού Οργανισμού (του Παρθενώνα) που παραμένει στη θέση του (στη χώρα μας) αλλά κατάντησε ανάπηρος και δυσανάγνωστος. Φυσικά ανέπτυξε τη μοναδικότητα αυτού του απαράμιλλου μνημείου αρχιτεκτονικά, τεχνικά, αισθητικά, θρησκευτικά, πολιτικά, χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια, εφόσον όλος ο δυτικός νεοκλασικισμός το γνωρίζει καλύτερα από εμάς τους ίδιους, γιατί από αυτό το μνημείο άντλησε τις θεμελιώδεις αρχές της σύγχρονης δημιουργίας του.

8. Θεωρείτε πως ο πολιτισμός είναι και θέμα πολιτικής και διπλωματίας;

Ναι, είναι θέμα πολιτικής αλλά με κεφαλαίο Π, γιατί ο Πολιτισμός νοσηματοδοτεί τη ζωή μας και μάς χαρίζει την πολυπόθητη Ανάπτυξη και Πρόοδο μέσω του ευ ζην, και όχι μόνο με βάση τους δείκτες υλικής ευμάρειας. Φυσικά είναι και θέμα διεθνούς διπλωματίας, άλλωστε βλέπετε πόσες ανταλλαγές εκθέσεων, επιστημόνων, ιδεών, μεταξύ των κρατών πραγματοποιούνται στην εποχή της παγκοσμιοποίησης που συχνά, από αντίδραση, προκαλεί αναδιπλώσεις της πολιτισμικής μας ταυτότητας. Είναι όμως και επικίνδυνο παιχνίδι να εργαλειοποιηθεί ο πολιτισμός από μη δημοκρατικά καθεστώτα και να δημιουργήσει μισαλλοδοξίες και πάθη, αφού ο πολιτισμός απευθύνεται όχι μόνο στο Νου αλλά και στη λογική της καρδιάς των ανθρώπων που εύκολα μπορεί να συμπαρασυρθεί από εμπρηστικά πάθη.

9. Τι θα συμβουλευάτε τους νέους αναφορικά με τη στάση τους απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά εθνική και παγκόσμια;

Δύσκολη η απάντηση για τη στάση των νέων απέναντι στην εθνική τους και παγκόσμια κληρονομιά. Όπως πιστεύω ότι προκύπτει και από όσα προανέφερα, επειδή είχαμε την τύχη να έχουμε γεννηθεί σε έναν ευλογημένο τόπο, που βρίσκεται από πολιτισμικά κοιτάσματα, χρειάζεται γνώση και πάλι γνώση, διασταυρωμένη, έγκυρη, χωρίς εθνικιστικές κορώνες. Όμως χρειάζεται και κάποια σεμνή περηφάνεια, γιατί κατοικούμε την ίδια γη, βλέπουμε τον ίδιο ουρανό, τα ίδια βουνά και θάλασσα με τον Ηρακλή, τις Μούσες, την Αντιγόνη, και ας είναι μύθοι! Να θυμίσω εδώ το Σεφέρη: « Ευτυχώς η γη μας είναι σκληρή, οι πρασινάδες της δε σε πλαντάζουν, τα χαρακτηριστικά της είναι βράχια, βουνά και πελάγη. Κι έχει ένα τέτοιο φως [...]».

Παράλληλα, θα ευχόμουν να αποκτήσετε τη βαθιά αγαλλίαση που έρχεται όταν αποκτήσετε την ικανότητα να διαβάσετε συνολικά, κυκλικά, το θαύμα του Πολιτισμού, όπως και όπου το παρήγαγε ο ελεύθερος από καταναγκασμούς Άνθρωπος. Είμαι βεβαία ότι τότε θα νιώσετε ένα βαθύ αίσθημα ανθρωπισμού που ξεπερνάει τα εθνικά όρια, χωρίς να τα υποτιμά, και θα καιρόσαστε ή θα πονάτε όταν καίρονται ή υποφέρουν άδικα άλλοι συνάνθρωποι μας στον κόσμο. Ίσως ακούγεται χριστιανικό, όμως είναι ουσιαστικό στοιχείο του ανθρώπινου έπους. Τολμώ να πω ότι το ένιωσα πολλές φορές στη ζωή μου και ίσως είναι από τις πιο δυνατές εμπειρίες που σου δημιουργούν έναν υπέροχο πολιτισμικό ήλιγγο. Εύχομαι

να ζήσετε τέτοια βιώματα και ο βιολογικός σας χρόνος να πολλαπλασιαστεί και να εμπλουτιστεί με τη βουτιά που θα κάνετε στον απύθμενο χρόνο της Ιστορίας. Η πολιτιστική/πολιτισμική κληρονομιά αποτελεί την απτή πραγματικότητα αυτής της Ιστορίας και μετατρέπεται από αδιάφραστη δεξαμενή ή στέρνα σε αλάθητη πυξίδα σ' αυτό το συναρπαστικό ταξίδι στον ιστορικό χρόνο που έχει καθορίσει το παρόν και που θα εξακολουθεί να καθορίζει το μέλλον, αφήνοντας φυσικά τεράστια περιθώρια καινοτομίας στην πρόοδο της ανθρωπότητας. Η κληρονομιά αυτή, τέλος, θα πρέπει να λειτουργεί εκπέμποντας ισχυρά αντισώματα που εμποδίζουν την ανθρωπότητα από την παρακμή και την αυτοκαταστροφή της.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ελλάδα (18 μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι)

- Ναός του Επικούριου Απόλλωνα (1986)
- Αρχαιολογικός χώρος των Δελφών (1987)
- Ακρόπολις Αθηνών (1987)
- Άγιο Όρος (1988)
- Αρχαιολογικός χώρος Επιδαύρου (1988)
- Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης (1988)
- Μετέωρα (1988)
- Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (1988)
- Αρχαία Ολυμπία (1989)
- Μυστράς (1989)
- Μονή Δαφνίου, Μονή Οσίου Λουκά και Νέα Μονή Χίου (1990)
- Δήλος (1990)
- Πυθαγόρειο και Ηραϊόν Σάμου (1992)
- Αρχαιολογικός χώρος της Βεργίνας (1996)
- Ιστορικό Κέντρο (Χώρα) της Πάτρας με τη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης (1999)
- Αρχαιολογικοί χώροι των Μυκηνών και της Τίρυνθας (1999)
- Παλαιά Πόλη της Κέρκυρας (2007)
- Αρχαιολογικός χώρος Φιλίππων (2016)

(Γ. Σεφέρης, Δοκιμές)

Με άλλα λόγια, χρειάζεται, νομίζω, μια πίστη σ' αυτά τα αρχαία σημάδια μέσα στο τοπίο τους· η πίστη πως έχουν δική τους ψυχή. Τότε θα μπορέσει ο προσκυνητής – πρώτη φορά τον ονομάζω έτσι – να πιάσει ένα διάλογο μ' αυτά. Όχι μέσα σε τουριστικά πλήθη ποικιλότροπα αναστατωμένα, αλλ' αν μπορώ να πω: μόνος, καθρεφτίζοντας την ψυχή που διαθέτει, στην ψυχή αυτών των μαρμάρων μαζί με το χώμα τους.